

Іван ЗУЛЯК

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичної науки,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка
(Тернопіль, Україна), ivanzuljak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>

Сергій Сегеда

доктор історичних наук, доцент,
начальник науково-дослідного центру воєнної історії,
Національний університет оборони України ім. І.Черняховського
(Київ, Україна), voyen_ist@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7763-1324>

Окупаційна політика російської влади в генерал-губернаторстві Галичина в 1914 р. (на прикладі Тернопільської губернії)

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.01.048>

УДК: 94(477.84)«1914»:341.223.14

Анотація. Мета дослідження полягає в аналізі окупаційної політики російської влади в генерал-губернаторстві Галичина (на прикладі Тернопільської губернії) впродовж серпня – грудня 1914 р. **Методологія** базується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності. Одним із провідних став метод локальної історії, орієнтований на вивчення тієї чи іншої території з позиції становлення й формування політики окупаційної адміністрації, формування на «новоприєднаних» теренах адміністративно-територіального устрою, притаманного Російській імперії. **Наукова новизна.** Розкрито процес становлення й формування окупаційної політики російської влади в Тернопільській губернії в окреслений період. **Висновки.** Досліджено насильницьку адаптацію до російського адміністративно-територіального устрою, висвітлено складне становище населення в нових умовах. З'ясовано, що однією з важливих функцій адміністративних органів було наповнення бюджету шляхом накладення штрафів за невиконання розпоряджень, конфіскація майна, виселення. Доведено, що заходи окупаційної влади на Тернопільщині впродовж серпня – грудня 1914 р. мали загарбницький характер, призвели до реалізації самодержавної політики в ліквідації місцевих органів самоуправління, нав'язуванні загальноімперських стереотипів, руйнуванні самобутнього суспільно-політичного, соціально-економічного й культурно-освітнього розвитку краю.

Ключові слова: Перша світова війна, генерал-губернаторство Галичина, Тернопільська губернія, російська окупація, адміністративні органи влади.

Серед важливих проблем Першої світової війни, які заслуговують на окреме дослідження, варто виокремити тематику вивчення локальних територій у воєнних умовах, процеси становлення, формування й функціонування політики російської окупаційної влади в Тернопільській губернії впродовж серпня – грудня 1914 р. Задекларована тема актуальна та необхідна для критичного

і глибокого аналізу й синтезу подій війни, становлення, формування, функціонування заходів окупаційної влади на означених теренах упродовж окресленого періоду.

Зважаючи на доволі значний масив історіографії, виокремимо, власне, лише ті праці, які безпосередньо дотичні до досліджуваної проблеми, актуальні, мають наукову новизну. Відзначимо ідеологічно заангажовані монографії російських авторів, в яких ідеться про так звану «національну єдність» українців Галичини й Буковини з росіянами, про «спільне історичне коріння», про «історичну єдність цих територій» та ін.¹ Сучасні науково-методологічні аспекти вивчення історіографії Першої світової війни відображено в публікаціях О.Реєнта та Б.Янишина, в яких автори розглядають її основні напрями, виокремлюють регіональні центри, пропонують перспективні вектори наукового пошуку². В.Головченко й В.Солдатенко вивчали українське питання в роки Першої світової війни³. Зазвичай дослідники звертають увагу на поширення москвофільства на Галичині й Буковині напередодні та на початку Першої світової війни, участь представників цих напрямів у діяльності російських окупаційних адміністрацій, ставлення австрійської та російської влади до них⁴. Історія Тернополя подається крізь призму моделі «для всіх», формуючи узагальнений науково-популярний погляд на проблему. Власне, у виданні 2017 р. основна увага приділена Великій війні та «малому місту» Тернополю в Першій світовій: її початку, добровольцям січового стрілецтва, цивільному населенню, «театральним вечорам», завершенню російської окупації тощо⁵. Аналізуються організація й органи фінансового управління, грошова, цінова, податкова, бюджетна політика на Галичині та Буковині⁶. Основу джерельної бази становить масив неопублікованих архівних матеріалів, друкованих документів, спогадів, газетної періодици⁷. До дослідження залучено російську періодику за серпень – грудень 1914 р., пов'язану з подіями війни, зокрема на Тернопільщині.

Становище Тернопільської губернії в умовах російської окупації було доволі складним. С.Орлик уважає, що заходи нової влади мали на меті «використання економічного потенціалу, природних і фінансових ресурсів на власну користь країни-окупанта та/або стратегічна – для розміщення військових баз»⁸, що, власне, негативно позначилося на й так непростих умовах існування місцевого населення. З цими міркуваннями варто погодитися, однак проблема була набагато глибшою. Як стверджував російський громадсько-політичний діяч П.Струве:

¹ Бахтуріна А.Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – Москва, 2000. – 264 с.; Бахтуріна Ю.В. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.). – Москва, 2004. – 392 с.

² Реєнт О.П., Янишин Б.М. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Український історичний журнал. – 2004. – №4. – С.3–33; *Іх же*. Велика війна 1914–1918 рр. у сучасній українській історіографії // Там само. – 2014. – №3. – С.4–21; Реєнт О. Україна в першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти // Terra Cognoscitur: студії з давньої історії України: Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степановича Степанкова. – К., 2007. – С.2–17.

³ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. – К., 2009. – 448 с.

⁴ Гайсенюк В.В. Москвофільство в Галичині та на Буковині в роки Першої світової війни: Дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2015. – 240 с.

⁵ Окаринський В. Тернопіль: люди, історія (від давнини до 1991 р.). – Тернопіль, 2017. – 512 с.

⁶ Орлик С.В. Фінансова політика російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.): Дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2018. – 806 с.

⁷ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.1. – 325 арк.; Спр.2. – 156 арк.; Спр.17. – 5 арк.; Спр.26. – 2 арк.; Спр.50. – 218 арк.; Спр.74. – 133 арк.

⁸ Орлик С.В. Фінансова політика російського окупаційного режиму... – С.3.

«Перш за все, Росія повинна воз'єднати та об'єднати з імперією всі частини російського народу. Звідси випливає історична неминучість приєднання до імперії російської Галичини. Таке приєднання необхідне – як це, на жаль, із повною ясністю виявилось саме у зв'язку з цією війною – і для внутрішнього оздоровлення Росії, адже австрійське буття малоросійського племені породило й живило в нас потворне так зване “українське” питання»⁹.

В офіційному зверненні імператора Миколи II до поляків, які посідали домінуючі позиції в управлінні Східною Галичиною, йшлося про те, що «з відкритим серцем, зі братські простягнутою рукою йде вам назустріч велика Росія»¹⁰. Іншим народам Австро-Угорщини оголошувалося, що Росія «несе свободу» й «утілення народних прагнень», збереження мови та віри, повагу до самобутності, тож необхідно «зустрічати російські війська як вірних друзів і борців за ваші найкращі ідеали»¹¹. Своєрідним контраргументом того, що «несла» російська армія населенню Галичини й Буковини, стала думка, висловлена в одній із повістей М.Матіос:

«[...] вояки встигли наробити по людях чимало шкоди. Всього лише за маленький місяць із гаком. У кого зголили, неначе бритвою, реманент зі столон та клунь. Кого осиротили на дійну корову чи відгодовані свині, не кажучи про кури. Кого дочасно – тільки через дурну кров та неміряну силу – спровадили на той світ. А декого з тутешніх усе ж пожаліли від грабежу та погрому – та й лишили навіть із приплодом»¹².

Окупаційна влада маніпулювала поняттями «русин», «руський» (у розумінні «українець», «український»), прагнучи ототожнити їх із «росіянин», «російський»¹³.

Перш ніж перейти до аналізу задекларованої проблематики, слід уточнити термінологію та дати, якими послуговуються дослідники. На сьогодні побутують декілька визначень, пов'язаних із назвою генерал-губернаторства, до складу якого входила й Тернопільщина. Так, у виданні Інституту історії України НАНУ вживається термін «Галицьке генерал-губернаторство»¹⁴. На нашу думку, це не зовсім коректно, тому що до окупованих російською армією територій входили не лише землі Галичини, але й Буковини. Логічніше виглядає «Галицько-Буковинське генерал-губернаторство» – тимчасова адміністративно-територіальна одиниця, утворена російським урядом для управління захопленими під час Першої світової війни районами Австро-Угорщини¹⁵. Аналіз архівних документів свідчить, що в розпорядженнях нової влади, датованих 1914 р., уживався термін «військовий генерал-губернатор Галичини»¹⁶,

⁹ Струве П.Б. Великая Россия и святая Русь // Русская мысль. – Кн.12. – Москва, 1914. – С.176–180.

¹⁰ Воззвание верховного главнокомандующего к полякам // Армейский вестник, издаваемый при штабе главнокомандующего Юго-Западного фронта. – 1914. – 10 августа. – №1. – С.2.

¹¹ Народы Австро-Венгрии // Там же. – 1914. – 9 сентября. – №14. – С.1.

¹² Матіос М. Москалиця / Вибране. – Л., 2010. – С.193.

¹³ Бахтуріна Ю.В. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика... – С.124. Див. також: Воззвание верховного главнокомандующего к русскому народу // Армейский вестник, издаваемый при штабе главнокомандующего Юго-Западного фронта. – 1914. – 10 августа. – №1. – С.1; К событиям в Восточной Пруссии // 8-часовая вечерняя газета: политика, экономическая жизнь, театр. – 1914. – 19 августа. – С.2; Представители населения Галичины у прикарпатского генерал-губернатора // Армейский вестник, издаваемый при штабе главнокомандующего Юго-Западного фронта. – 1914. – 18 сентября. – №18. – С.3; Богачевская К. «И в сердце матушки-России» // Русский инвалид: Газета военная. – 1914. – 1 августа. – №166. – С.6.

¹⁴ Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В.А.Смолій (гол.) та ін. – Т.2: Г–Д. – К., 2004.

¹⁵ Див.: [Електронний ресурс]: <http://www.litopys.lviv.ua/content/galycke-general-gubernatorstvo>

¹⁶ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.12, 45.

«прикарпатський генерал-губернатор»¹⁷ (від 1915 р. – «Військове генерал-губернаторство Галичини»¹⁸). В офіційних документах, надісланих як військовим генерал-губернатором Галичини, так й очільником Тернопільської губернії, відсутня чіткість і системність у використанні термінології. Так, упродовж серпня – грудня 1914 р. зустрічалися не лише згадані, але й такі, як «тарнопільський губернатор», «тернопільський губернатор» (із гербовою печаткою та без неї, із написом «МВС» і без нього). Не кажучи вже про повітові структури – «тарнопільський повітовий начальник» (без гербової печатки), «начальник Скалатського повіту» (з гербовою печаткою), «начальник Борщівського повіту» (без гербової печатки) тощо. Отже окупаційна влада в умовах Першої світової війни, попри добре налагоджений бюрократичний механізм на території Російської імперії, усе ж таки не зуміла повною мірою запровадити його на захоплених теренах, зокрема на Тернопільщині, упродовж серпня – грудня 1914 р. (на рівні офіційного використання назв адміністративних структур).

Сучасні українські дослідники вважають, що «Галичина і Буковина – заселені переважно українським населенням окремі коронні краї у складі Австро-Угорської імперії»¹⁹; «Географічні межі наукового пошуку охоплюють територію захоплених російськими військами у роки Першої світової війни областей Австро-Угорської імперії (Королівство Галичина і Володимирія та герцогство Буковина), які нині входять до складу сучасних України, Польщі та Румунії»²⁰. Незважаючи на те, що географічні рамки їхніх досліджень безпосередньо пов'язані з часом перебування російської армії на цих теренах, упродовж війни відбувалися зміни назв окупованих територій.

Побуває думка, що Тернопільська губернія – це одна з адміністративно-територіальних одиниць, створена у вересні 1914 р. у складі Галицько-Буковинського генерал-губернаторства, до якого, окрім неї, входили ще Львівська й Чернівецька²¹. І.Крип'якевич уважав, що окуповані землі мали «ділитися на чотири губернії: Львівську, Галицьку, Перемишльську і Черновецьку; пізніше замість Галицької утворено Тернопільську губернію»²². У квітні 1915 р. до генерал-губернаторства приєднано Перемишльську губернію²³. Тернопільська складалася з п'ятнадцяти повітів: Бережанського, Богородчанського, Борщівського, Бучацького, Гусятинського, Заліщанського, Збаразького, Калуського, Підгаєцького, Скалатського, Станіславівського, Тернопільського, Терехівського, Тлумачького, Чортківського²⁴. Спростовуємо думку І.Крип'якевича про те, що повітів було шістьнадцять²⁵. Площа губернії становила 14,1 тис. кв. км, населення – 1,5 млн осіб (у відповідності з даними перепису 1910 р.)²⁶. Архівні документи дають підстави стверджувати, що на грудень 1914 р. тут було 16 міст, 30 містечок, 997 сіл і мешкали 1 484 770 осіб обох статей²⁷. Як свідчить порівняльний аналіз статистичних даних на 1910 і 1914 рр., кількісні показники населення впродовж цього часу практично не змінилися. Це було свідченням формального підходу до проблеми, тому що російська окупаційна влада швидше за все скористалася даними перепису 1910 р. За словами

¹⁷ Представители населения Галичины у прикарпатского генерал-губернатора. – С.3.

¹⁸ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.42.

¹⁹ Гайсенюк В.В. Москвофільство в Галичині та на Буковині... – С.6.

²⁰ Орлик С.В. Фінансова політика російського окупаційного режиму... – С.25.

²¹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://amp.uk.freejournal.org/3993725/1/ternopilka-guberniya.html#article>

²² Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. за свідченнями сучасників / Упор. В.Семенів. – 2-ге вид. – Л., 2020. – С.32.

²³ Грицай Л., Піддубний І. Організація російського цивільного управління на Буковині у 1914–1915 рр. // Перша світова війна в долях народів Європи та світу. – Ніжин, 2014. – С.59–71.

²⁴ Див.: [Електронний ресурс]: <https://amp.uk.freejournal.org/3993725/1/ternopilka-guberniya.html#article>

²⁵ Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. ... – С.33–34.

²⁶ Див.: [Електронний ресурс]: <https://amp.uk.freejournal.org/3993725/1/ternopilka-guberniya.html#article>

²⁷ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.3 зв.

Л.Жванко, значна кількість цивільного населення стали біженцями²⁸. Так, до Одеси першими прибули євреї з Галичини у січні 1915 р. Звичайно, що існують певні труднощі з підрахунком загальної кількості утікачів від війни, оскільки дані постійно змінювалися. На 1 січня 1916 р. в Одесі було офіційно зареєстровано 13 664 біженці²⁹.

Канцелярія Тернопільської губернії почала функціонувати не пізніше 19 серпня 1914 р., а юридичне оформлення відбулося 22 серпня у відповідності до наказу її очільника №1³⁰. У результаті Горлицького прориву 1915 р. австро-угорських і німецьких військ росіяни залишили західну частину новоствореної губернії³¹. Окрім того, хибною є думка, що вона припинила існування після звільнення всієї її території від російських сил у липні 1917 р.³² 29 квітня 1917 р. губернську канцелярію реорганізовано в канцелярію комісара Тимчасового уряду³³. Після поразки російської армії з серпня 1917 р. Тернопільщина знову опинилася у складі Австро-Угорщини, тож канцелярію було евакуйовано та ліквідовано 18 квітня 1918 р.³⁴

У перші місяці окупації певної ваги в розробці основних заходів із цивільного управління отримали члени Державної думи та прихильники безоглядного російщення місцевого українського населення – В.Бобринський, Д.Чихачов. Перші розпорядження щодо організації цивільного управління у зайнятих районах 10 серпня 1914 р. зробив командувач 8-ї армії О.Брусилів³⁵. 14 серпня генерал-лейтенантові Г.Бобринському доручено розробити «Положення про управління ворожими областями» та штати майбутнього генерал-губернаторства. 19 серпня верховний головнокомандувач затвердив цей документ, установивши посади цивільного управління – військового генерал-губернатора, губернаторів, градоначальників, начальників повітів³⁶.

Вищим адміністративно-поліцейським органом Тернопільської губернії було очолюване губернатором управління (з канцелярією у складі), котре, своєю чергою, підпорядковувалося міністерству внутрішніх справ, а на місцевому рівні – військовому генерал-губернатору Галичини. Через канцелярію губернатор здійснював керівництво й контроль за повітовими начальниками. Нижчим адміністративним органом, підпорядкованим губернаторові, були гмінні управи. Надто емоційно щодо структур російської окупаційної влади висловився вповноважений Усеросійського союзу міст на Південно-Західному фронті з 1915 р. Д.Дорошенко, який писав, що

«місцева адміністрація, всі оті повітові начальники й помічники, набрані міністром внутрішніх справ Маклаковим для Бобринського з-поміж провінціальної поліції була сама наволоч, просто таки карні елементи, для котрих не було нічого святого, ніяких мотивів, як тільки вислужитись і нажитись, то можна собі уявити, скільки страшної самоволі й надужить творилось спеціально на полі переслідування «мазепинців». Не дурно граф Бобринський, найвищий шеф цієї зграї, сам атестував цих співробітників, як «худшие элементы, подонки российской полиции»³⁷.

²⁸ Жванко Л.М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918 рр.). – Х., 2009. – С.35.

²⁹ Джумиґа Є.Ю. Вплив Першої світової війни на посвяченне життя населення Одеси (1914 – лютий 1917 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Одеса, 2015. – 17 с.

³⁰ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.50. – Арк.18.

³¹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://amp.uk.freejournal.org/3993725/1/ternopilkska-guberniya.html#article>

³² Там само.

³³ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.50. – Арк.18.

³⁴ Там само.

³⁵ Грицай Л., Піддубний І. Організація російського цивільного управління на Буковині у 1914–1915 рр. ... – С.61.

³⁶ Там само. – С.62.

³⁷ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918): Частина перша: Галицька руїна 1914–1917 рр. – Л., 1923. – С.43–44.

Важлива функція окупаційної влади полягала в наповненні бюджету коштами шляхом накладення штрафів за невиконання розпоряджень, а також конфіскації рухомого й нерухомого майна та ін. Доволі цинічним був циркуляр очільника Тернопільської губернії від 8 листопада 1914 р. про грошові вклади приватних осіб у банківських структурах Східної Галичини. Насправді ж банківську систему Австро-Угорщини нові власті ліквідували³⁸. Питання надходження коштів до державної казни перебувало на особистому контролі очільника Тернопільської губернії й підпорядкованих йому органів влади. Військовий генерал-губернатор Галичини 1 листопада 1914 р. писав йому про те, що за невиконання обов'язкових розпоряджень необхідно накладати штрафи й повідомляти, куди зараховано кошти³⁹. У його ж наказі від 28 листопада стверджувалося, що суми, отримані за ігнорування приписів, витратити на утримання в'язниць у губернії⁴⁰. Пошук фінансових резервів, що становили базу необхідності для успіхів на фронті, був настільки непосильним, що вкупі з іншими причинами призвів до краху держави⁴¹.

Із метою встановлення контролю над ресурсами губернії, канцелярія військового генерал-губернатора Галичини вимагала подання інформації згідно з визначеною формою, що передбачала такі пункти: 1) територія повіту – розміри й межі, загальна характеристика ґрунтів і вод; 2) населені пункти: міста, містечка, села; 3) розподіл землеволодінь: а) за станами (землі селянські й поміщицькі); б) за національністю (землі українців, поляків, євреїв, інших національностей); в) маєтки найбільш цінні в культурному плані: пам'ятки старовини, художні та наукові цінності; 4) фабрики й заводи в повіті (які саме, їх кількість); 5) шляхи сполучення: загальна характеристика, залізничні та шосейні лінії (вказати початкові й кінцеві пункти, залізничні станції в межах повіту); 6) колишні австрійські урядові та громадські організації (вказати ті, які продовжували функціонувати, ліквідовані); 7) урядові українські заклади (особовий склад); 8) навчальні заклади: у місті й повіті (назвати їх); 9) богоугодні заклади: у місті та повіті, вказати джерела їх утримання, кількість осіб, що в них перебувають; 10) церкви, костели, монастирі: у місті й повіті: а) греко-католицькі; б) римо-католицькі; в) інших віросповідань (указати їх кількість, назвати найбільш відомі); 11) війська та військові заклади, які є в повіті; 12) загальна характеристика міста й повіту (у цьому пункті необхідно вказати дані, не подані в інших пунктах, котрі, на думку начальника повіту, були важливими; наприклад, добробут населення, домінуючі політичні напрями тощо)⁴².

Нову владу цікавила проблема сприйняття місцевим населенням її дій. Начальник Бережанського повіту повідомляв очільникові Тернопільської губернії, що місцеве населення в основному «мазепинського спрямування», а проте ставлення до росіян, за незначними винятками, доброзичливе. Н.Авраменко згадував, що у царській Росії «будь-яке українське національне життя придушувалось як “мазепинство”»⁴³. У звіті також йшлося про те, що в «мазепинських селах» є переконаність щодо повернення до Галичини австрійців. Польське населення займало вичікувальну позицію, змирившись із ситуацією, за винятком чиновників, що можна пояснити безпосереднім зв'язком із питанням їх подальшої служби й пенсіями за колишню

³⁸ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.144–144 зв.

³⁹ Там само. – Арк.197.

⁴⁰ Там само. – Арк.201.

⁴¹ Орлик С. Внутрішні позики Російської імперії періоду Першої світової війни // Наукові записки з української історії. – Вип.38. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С.81–96.

⁴² Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.1–3 зв.

⁴³ Авраменко Н. Спомини запорожця. – К., 2007. – С.3.

роботу в австрійських структурах. Євреї, які жодним чином не виявляли своєї позиції, «ніякої довіри не заслуговують»⁴⁴.

З одного боку, окупаційна влада в особі очільника Тернопільської губернії в розпорядженні від 8 листопада 1914 р. формально зобов'язувала начальників повітів повідомляти про детальні заходи щодо поліпшення складного становища населення⁴⁵. З іншого – не менш важлива її функція полягала в конфіскації майна, у виселенні колишніх власників. Військовий генерал-губернатор Галичини у циркулярі, скерованому очільникові Тернопільської губернії, вимагав виконання 5-го пункту розпорядження «Про конфіскацію майна», який передбачав вилучення всього рухомого й нерухомого приватного майна в містах і селах, власники якого втекли з австро-угорською армією, не залишивши управляючих, котрі могли б підтвердити це документально. Якщо ж сім'я зазначених власників залишалася на Галичині, то впродовж двох тижнів мала виселитися з правом вивезення всіх рухомих пожитків⁴⁶.

Іншою складовою окупаційної політики було обмеження пересування не лише територією Тернопільської губернії. У рапортах начальника Збарзького повіту йшлося про звернення місцевих жителів щодо отримання перепусток на проїзд до Києва, Одеси та інших міст «корінної Росії», до Львова з метою пошуку рідних або дітей, поставок фуражу для російської армії⁴⁷. Намагаючись упорядкувати систему надання перепусток і дозволів, влада повідомляла повітових начальників, що для виїзду «в міста внутрішньої Росії й Галичину» необхідно переконатися у «благонадійності» осіб, котрі звертаються з проханнями, та з особливою обережністю до цього ставитися. Для тих, хто виконував підрядні роботи в підрозділах регулярної російської армії, попередньо вимагати перепустки від цих частин, і переконатися в тому, що вони насправді підрядники, уточнивши особи. За видачу посвідчень для виїзду сплачували гербовий збір у розмірі 1,5 руб.⁴⁸ Не всі начальники повітів Тернопільщини усвідомлювали вимогу розпорядження щодо оплати гербового збору. Так, начальник Заліщицького повіту звертався в рапорті до очільника губернії, чи варто його також сплачувати з перепусток?⁴⁹

13 листопада 1914 р. губернська канцелярія надіслала начальникам повітів шість примірників тимчасових правил, затверджених військовим генерал-губернатором Галичини 19 жовтня про видачу перепусток для пересування в межах краю, виїзду та в'їзду на його територію. Розпорядження передбачало їх поширення серед місцевого населення, ознайомлення з текстом посадових осіб та війтів⁵⁰. «Тимчасові правила для в'їзду в Галичину осіб із губерній Російської імперії, виїзду з Галичини й пересування всередині Галичини» було затверджено військовим генерал-губернатором⁵¹. Вони склалися з чотирьох частин, присвячених в'їзду, виїзду, проїзду в межах «Галицького військового генерал-губернаторства», перепусткам у військові райони. «В'їзд у Галичину» включав декілька підпунктів: 1) будь-яка особа, що прибувала у край із Російської імперії, на право в'їзду повинна мати особливу перепустку; 2) перепустки видавалися військовим генерал-губернатором Галичини, його помічниками, губернаторами Галичини, начальником жандармського управління Галицьких залізниць, губернаторами прикордонних із Галичиною губерній і начальником штабу

⁴⁴ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.13.

⁴⁵ Там само. – Спр.1. – Арк.141–142.

⁴⁶ Там само. – Арк.71–71 зв.

⁴⁷ Там само. – Арк.25, 29.

⁴⁸ Там само. – Арк.30–31 зв.

⁴⁹ Там само. – Арк.274.

⁵⁰ Там само. – Арк.165–165 зв.

⁵¹ Там само. – Арк.166–166 зв., 222–222 зв.

Київського військового округу; 3) у перепустках необхідно вказувати ім'я, по батькові, прізвище особи, її звання або рід занять, потребу, на підставі якої вона прибуває на Галичину, термін перебування; 4) до положень пункту 2 прирівнюються перепустки на в'їзд, які мають телеграфний дозвіл генерал-губернатора Галичини та його помічника, відрядження осіб у службових справах, а також посвідки, видані частинами військ підрядникам або посвідки, прописані командиром частини чи начальником закладу, завірені казенною печаткою; 5) перепустки особам, які в'їжджають у Галичину, мають обмежений термін перебування і для конкретної потреби, як-от супровід тіл померлих, для зустрічі з особами, що перебувають на службі, у торговельних справах підприємств для осіб і фірм, відомих своєю комерційною діяльністю, котрі мають нагальну потребу в'їзду⁵².

Частина II «Виїзд із Галичини» містила шість пунктів: 1) пред'явлення особливої перепустки; 2) перепустки на виїзд видавали військовий генерал-губернатор Галичини, його помічники, губернатори Галичини, градоначальники міста Львова, начальник канцелярії військового генерал-губернатора Галичини, начальник штабу військового генерал-губернатора й начальник жандармського управління Галицьких залізниць; 3) у перепустках необхідно вказувати ім'я, по батькові, прізвище особи, якій видано перепустку, рід занять, місце прибуття, потребу виїзду; 4) перепустки на виїзд постійним жителям Галичини видавали одночасно з правом на повернення до місця перебування, однак видавати їх потрібно на підставі попередньої посвідки через посередництво місцевих органів самоуправління про особу та рід її занять; 5) посвідки про службове відрядження осіб, які перебували на службі, мали право на виїзд із перепустками на підставі пункту 2; 6) мали силу перепусток на виїзд із Галичини й посвідки, видані військовими частинами та закладами підрядникам, якщо вони підписані командиром частини або начальником закладу, завірені казенною печаткою⁵³.

Наступна частина «Проїзд у межах Галицького військового генерал-губернаторства» складалася з шести пунктів: 1) що всі особи, які тимчасово або постійно проживали на Галичині, у межах того або іншого повіту могли вільно пересуватися, не отримуючи на це окремого дозволу; 2) особи, які переїжджали в інший повіт, мали отримати на це дозвіл; 3) перепустки на право переїзду з одного повіту в інший видавали військовий генерал-губернатор Галичини, особам, зазначеним у пункті 2 розділу 2, повітові начальники, керівники жандармських відділів Галицьких залізниць; 4) у перепустках указувалися ім'я, по батькові, прізвище особи, рід занять, місце прибуття, потреба, на підставі якої відбувається переміщення; 5) перепустка на переїзд у межах Галичини давала право й на повернення; 6) від осіб, котрі пред'являли службові відрядження, видані російськими органами влади, при переїздах у межах Галичини особливих перепусток не вимагалось⁵⁴.

Частина IV «Перепустки у військові райони» складалася з таких пунктів: 1) видача перепусток на в'їзд у райони бойових дій обмежувалася військовим генерал-губернатором Галичини та його помічником; 2) право в'їзду мали всі особи, які отримали дозволу від командувачів армій і начальників штабів цих армій; 3) правомірну силу перебування в районі бойових дій, на підставі пунктів 1–2 цього підрозділу, мали дозволу, видані військовослужбовцям про службові відрядження, для підрядників, посвідки, видані командирами частин, з їхнім підписом і завірені печаткою⁵⁵.

⁵² Там само. – Арк.166.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само. – Арк.166 зв.

⁵⁵ Там само.

Особи, які отримали право в'їзду або виїзду з Галичини, та на право пересування в межах краю, могли пересуватися залізничним транспортом, якщо у вагонах були вільні місця, після забезпечення потреби з перевезення осіб, які належать до армії, військових закладів, а також військових вантажів. Усім службовцям жандармських управлінь Галичини як на залізничних станціях, так і поза ними, а ще чиновникам повітової адміністрації та львівського градоначальства, за умови будь-яких сумнівів у «благонадійності» тих чи інших осіб, дозволялося перевіряти їхні перепустки, а за відсутності останніх – затримувати. На залізничних станціях Броди й Підволочиськ службовці жандармських управлінь залізниць мали обов'язок перевіряти перепустки в усіх, хто перебував у вагонах. Видані перепустки були дійсними лише на одну поїздку⁵⁶.

Очільник Тернопільської губернії повідомляв керівникам повітів про заборону видавати перепустки від свого імені особам, які пересувалися на підставі розділу 3 тимчасових правил про перепустки, затверджених начальником забезпечення армій Південно-Західного фронту, та перепусток у райони бойових дій. Попереджалось, що з особливою увагою необхідно ставитися до перепусток, виданих жінкам, котрі їдуть у райони розташування військ, позаяк такі дозволи мав право видавати лише військовий генерал-губернатор Галичини, його помічники, командувачі арміями та начальники їх штабів⁵⁷.

В одному з пунктів розпорядження «Про окремі управління колишнього намісництва» передбачалося отримувати дані про наявне державне майно, у тому числі землю, живу худобу, продовольство, ліси, хто ними управляв, вугільні, соляні, нафтові промисли, хто ними керував, судові установи повітів, які з них функціонували, «благонадійність» суддів, їх функціонування у колишньому складі, колишню австро-угорську інспекцію, сплату податків міськими управами, відрахуваннями певних частин на користь казни⁵⁸.

Керівник Тернопільської губернії скерував циркуляр головам окружних і повітових судів, прокурорському нагляду та податковим органам, в якому повідомлялося про те, щоб вони приступили «до правильного розбору справ»⁵⁹. Від голів окружних і повітових судів вимагалось через повітового начальника подавати детальні щомісячні дані про кількість справ, які надійшли на розгляд. Якщо суди не вимагали від кожної розглянутої справи сплати державного мита, губернатор зобов'язав проводити це негайно, згідно з визначеною сумою. Сплачування мита й видання квитанцій – обов'язок чиновників, котрі відповідали за ведення необхідної документації, і лише ті справи, за які сплачено мито, могли виноситися на розгляд суду. За прийняття до розгляду суду справи, за яку не сплачено державне мито, відповідали разом із прохачами також і чиновники⁶⁰.

Судові справи, за які сплачувалося мито гербовими марками, необхідно було передавати фінансовим органам для визначення розміру мита. За всіма судовими справами, після запровадження російського державного правління, без попередньої сплати мита передбачалося з'ясування повітовими начальниками для стягнення визначених сум мита⁶¹. 25 листопада 1914 р. очільник Тернопільської губернії повідомляв начальників повітів про те, що у відповідності з ухвалою уряду від 4 жовтня

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само. – Арк.319–391 зв.

⁵⁸ Там само. – Арк.71 зв.

⁵⁹ Там само. – Арк.136.

⁶⁰ Там само. – Арк.136–136 зв.

⁶¹ Там само. – Арк.136 зв.

вирішено збільшити вартість звичайного гербового збору від 1,25 руб. з 1 арк. до 2 руб., а ціну простого гербового збору – з 75 коп. за 1 арк. до 1 руб.⁶² Штаб військового генерал-губернатора Галичини в роз'ясненні повідомляв тернопільському губернаторові, що право на передання слідства до військового суду у справах, підсудних їм, належить винятково військовій владі. У зв'язку з чим необхідно підготувати розпорядження, щоб начальники повітів не передавали безпосередньо військовому прокуророві та слідчому таких справ, а губернаторові й військовому генерал-губернаторові⁶³.

Очільник Тернопільської губернії доручав начальникам повітів повідомляти його про конфісковане майно та інші заходи⁶⁴ із зобов'язанням зберігати казенне громадське та приватне майно, отримане російською владою на захоплених землях, так і майно, яке перебувало у віданні органів австро-угорської влади і громадських організацій. Особливого захисту, на думку влади, потребували пам'ятки культури й мистецтва, книгозбірні та музеї⁶⁵.

У циркулярі №758 від 27 вересня 1914 р. військовий генерал-губернатор Галичини рекомендував генерал-губернаторам конфіскувати все рухоме й нерухоме майно приватних власників, котрі відступили з австро-угорською армією, не залишивши та не забезпечивши дорученнями законних представників. Колишні власники, що через різні обставини змушені були полишити своє майно, зверталися з проханням повернення конфіскованого, апелюючи до того, що така форма підтвердження, як доручення, в Австро-Угорщині не практикувалася⁶⁶.

По-перше, конфіскація, тобто безкоштовна передача майна окупаційній владі, стосувалася лише власності тих, хто після окупації краю проявляв ворожі дії щодо російської армії, або ж «проявить у майбутньому». Наприклад, буде запідозрений у переховуванні ворожих військовослужбовців, боєприпасів, проводитиме пропаганду серед місцевого населення, готуючи його до повстання, забезпечуючи зброєю тощо. Налезало конфісковувати майно тих осіб, які чинитимуть збройний опір російській владі, нападатимуть на окремих її представників, вестимуть пропаганду проти присутності армії, підбурюватимуть до національної ворожнечі та бунтів. У цьому випадку конфіскація як крайній захід мала проводитися обачно, з попередженням органів влади та з попереднім накладенням арешту на все майно⁶⁷.

По-друге, у тих випадках, коли були підстави остерігатися, що шляхом управління майном власники чинитиме «злочинні дії», коли це матиме небезпечні наслідки для «громадського спокою», коли необхідно володіння майном передати під управління армії, воно підлягатиме секвестру, що накладався розпорядженням військового генерал-губернатора Галичини. Секвестровані маєтки, зважаючи на відсутність сформованих у краї російських органів управління державним майном, передавалися у відання повітових начальників на підставі порядку, затвердженого новою владою⁶⁸.

По-третє, у питаннях щодо залишених без нагляду маєтків, які не вимагали конфіскації або секвестру, необхідно керуватися правом загального інтересу та правопорядку. Маєтності, багаті на художні й інші цінності, слід охороняти за рахунок російського уряду. Майно підлягало інвентаризації. До його збереження залучалися відомі в окрузі особи, котрі заслуговували на довіру з боку російської влади або гмінних вїтїв⁶⁹.

⁶² Там само. – Арк.194–194 зв.

⁶³ Там само. – Арк.188–188 зв., 230–230 зв.

⁶⁴ Там само. – Арк.153.

⁶⁵ Там само. – Арк.186, 195.

⁶⁶ Там само. – Арк.218–218 зв., 219–219 зв.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само.

Аналіз архівних документів свідчить про те, що розпорядження окупаційних властей мали радше декларативний характер, позаяк відомі випадки нападів на маєтки як із боку солдатів регулярної армії, так і місцевого населення. Зокрема 17 жовтня 1914 р. військовий генерал-губернатор Галичини повідомляв очільникові Тернопільської губернії про скарги, що надходили від колишніх польських поміщиків, про руйнації їхніх маєтків передовсім «окремими командами нижчих чинів», козаками, так і місцевими селянами. Влада, з огляду на незначну кількість повітової поліції, не мала змоги забезпечити їх охорону⁷⁰. Повідомлялося також про факти мародерства, для викорінення котрого необхідно використовувати поліцейських і стражників, надсилати роз'їзди й дозори⁷¹. У наказі військового генерал-губернатора Галичини №105 від 21 листопада 1914 р. наголошувалося, що осіб, затриманих за мародерство, каратимуть за законами воєнного часу⁷². 24 лютого 1915 р. начальник Калуського повіту повідомляв, що для припинення мародерства необхідно звертатися до військових⁷³.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася в Тернопільській губернії, влада вимагала виконання розпорядження «Про заходи охорони», що передбачало суворий нагляд за підозрюваними в «неблагонадійності», проведення обшуків, вилучення зброї та арешт тих, у кого її знаходили (особливо австро-угорських вояків), дозволялося за потреби проводити повторні обшуки, залучати місцеве населення до охорони телеграфних ліній і залізничних шляхів та ін.⁷⁴

Беручи до уваги той факт, що конфіскація рухомого й нерухомого майна була крайнім заходом, а окрема категорія місцевого населення на Тернопільщині (передусім москвофіли) лояльно ставилася до російської армії, вилучення приватної власності як засіб залякування мешканців необхідно було узгоджувати. Наприклад, очільник губернії 20 вересня 1914 р. зобов'язав повітових начальників негайно збирати дані про матеріальне становище тих, кого австро-угорська влада переслідувала за симпатії до Росії. Необхідно було встановити склад їхніх сімей та характер допомоги, що їй вони потребували⁷⁵.

Військовий генерал-губернатор Галичини повідомляв імператорові Миколі II про те, що представники дев'ятнадцяти культурно-просвітніх та економічних організацій Галичини від імені «галицького російського народу просили мене повернути до стоп царських почуття вірнопідданської відданості, синівської любові та вдячності до їхнього природного білого російського царя, котрий звільнив Червону Русь від вікового рабства й возз'єднав її з її матір'ю Росією»⁷⁶.

Московський Імператорський російський історичний музей ім. Олександра III надіслав до Галичини задля популяризації серед місцевого населення літературу з історії Росії та інформацію про події, пов'язані з війною. Підготовлені прокламації також передбачалося поширювати серед вояків австро-угорської й німецької армій⁷⁷. Із метою пропаганди здобутків окупаційної влади, канцелярія військового генерал-губернатора Галичини 21 вересня 1914 р. повідомляла про те, що розіслано 500 екземплярів його виступів, які слід розмістити у громадських місцях великих

⁷⁰ Там само. – Арк.101, 105–105 зв.

⁷¹ Там само. – Арк.190.

⁷² Там само. – Арк.191, 198–198 зв.

⁷³ Там само. – Спр.74. – Арк.56.

⁷⁴ Там само. – Арк.71.

⁷⁵ Там само. – Спр.1. – Арк.35.

⁷⁶ Львов. Из Царского Села // Армейский вестник, издаваемый при штабе главнокомандующего Юго-Западного фронта. – 1914. – 18 сентября. – №18. – С.3.

⁷⁷ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.67, 99–99 зв.

міст⁷⁸. 3 жовтня очільник Тернопільської губернії звідомив начальників повітів про надсилання їм виступів військового генерал-губернатора, вимагаючи «належного виконання»⁷⁹. Заліщицький повітовий начальник повідомляв у листі від 22 жовтня про те, що він отримав аж 321 примірник⁸⁰.

21 листопада 1914 р. очільник Тернопільської губернії повідомляв начальникам повітів про надання інформації щодо «шкідливої діяльності» осіб, яких в адміністративному порядку необхідно вислати за межі Галичини на підставі поданої форми, що передбачала такі пункти: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, сімейний стан, вік, дані про винуватість і пояснення, де та з якого часу перебував під охороною, про притягнення до попереднього слідства чи формального дізнання, суть обвинувачення, покарання й ухвала суду, висновок місцевої влади про ступінь адміністративного покарання⁸¹.

У зв'язку з випадками обстрілів російських армійських транспортів «неблагонадійними жителями», тернопільський губернатор у циркулярі від 8 грудня 1914 р. розпорядився проводити тотальні обшуки, знайдену зброю конфіскувати, а тих, хто її зберігав – передавати до військово-польового суду⁸².

У зазначеному документі йшлося і про те, що необхідно негайно облікувати казенне рухоме й нерухоме майно в містах та повітах, котре слід передати до казни, установивши контроль за його збереженістю. Також передбачалося обліковувати всі запаси медикаментів, перев'язувальних та інших, необхідних військам, матеріалів, реквізувавши їх після проведення обшуків на різних приватних складах, а сухарі й галети «відібрати на нашу користь». Про всі казенні та реквізовані запаси доповідати в рапорті⁸³. Маєтки, залишені колишніми власниками, необхідно конфіскувати на користь казни, передаючи під охорону війтам⁸⁴.

У рапорті начальника Гусятинського повіту на ім'я керівника Тернопільської губернії від 4 жовтня 1914 р. йшлося про те, що, незважаючи на активні пошуки, на підвідомчій території не залишилося медикаментів і перев'язувальних засобів, сухарів та галет, необхідних для військ⁸⁵. Канцелярія губернатора повідомляла начальникам Скалатського, Гусятинського, Збаразького, Борщівського повітів про те, що, згідно з даними, у прикордонних із Подільською й Волинською губерніями місцях, у тому числі й у Скалатському повіті, відбувається закупівля хліба та вивезення його до Росії. Однак ті запаси збіжжя, які були в наявності в губернії, необхідні для забезпечення частин російської армії та населення. Зважаючи на вказані обставини, тернопільський губернатор заборонив вивезення зерна зі Скалатщини до Росії⁸⁶.

31 грудня 1914 р. очільник Тернопільської губернії повідомляв кам'янець-подільського колегу про те, що вивезення хліба з Галичини неприпустиме, адже наявні значні потреби у забезпеченні військ і населення. Він також заборонив довіз пшениці для помелу на млини Подільської губернії, уважаючи це порушенням інтересів місцевих мірошників⁸⁷.

⁷⁸ Там само. – Арк.46–47.

⁷⁹ Там само. – Арк.56, 68, 80, 100, 127.

⁸⁰ Там само. – Арк.77.

⁸¹ Там само. – Арк.182–183.

⁸² Там само. – Арк.258.

⁸³ Там само. – Арк.5–5 зв.

⁸⁴ Там само. – Спр.74. – Арк.5, 5 зв.

⁸⁵ Там само. – Спр.17. – Арк.1.

⁸⁶ Там само. – Арк.3–3 зв.

⁸⁷ Там само. – Арк.5.

Тернопільський керівник закликав повітових начальників терміново прибути до місць служби і звернути особливу увагу на стан доріг, матеріальну ситуацію в повітах задля забезпечення російської армії. Окрім того, наголошувалося на важливості збирання врожаю⁸⁸. Начальник Заліщицького повіту повідомляв губернаторові, що на підвідомчій йому території є значні плантації, власники котрих та орендарі не забезпечили збір буряків, тютюну та ін.⁸⁹ Очілникам повітів належало подавати в губернію детальну інформацію про наявні і зруйновані підприємства, млини, їх потужності тощо. Також необхідно було з'ясувати, кому вони належали, які з них експлуатувалися, хто орендував. Інформація про винокурні мала виглядати таким чином: кількість опечатаного спирту, які заходи вжито щодо охорони⁹⁰. Губернатор також вимагав інформацію про приватні землеволодіння, а саме кількість землі в угіддях, національність власників, хто керував та орендував, їх національність, розмір орендної плати⁹¹.

У зв'язку з неможливістю завезення сільськогосподарських машин та інвентарю з Австро-Угорщини для майбутнього збирання врожаю, передбачалася значна потреба в косах, орієнтовно 4 млн штук щороку, за загальної потреби 6 млн. Головне управління землеробства й землеустрою намагалося уникнути дефіциту. Для вирішення проблеми планувалося з'ясувати, чи функціонують у межах Галичини майстерні з виготовлення кіс та яку їх кількість можна виготовити до сезону⁹².

Очілник губернії наказував приватним та юридичним особам міста Тернополя постачати денатурований спирт, котрий, за повідомленням магістрату, мав продаватися у пляшках 0,5–1 л суто для побутових потреб (підігрів їжі). Гарантувалося, що жодних зловживань цією продукцією не допустять⁹³. З аналогічним проханням до військового генерал-губернатора Галичини звертався очілник Тернопільської губернії, на що 24 жовтня 1914 р. отримав телеграму з дозволом щодо продажу запасів денатурованого спирту⁹⁴.

Із метою недопущення «споювання євреями військ», верховний головнокомандувач зобов'язував передавати винних до польових судів і повідомляти про покарання місцеве населення⁹⁵. Очілник Тернопільської губернії рекомендував начальникам повітів розмішувати в людних місцях оголошення про покарання винних у «споюванні військ»⁹⁶, вимагав від місцевої влади, якщо на їхній території знаходилися справні винокурні, запустити їх у роботу, але за умови, що до завершення війни та передачі їх власникам спирт не продаватиметься⁹⁷.

На проблему зловживання алкоголем у Російській імперії в умовах війни звертав увагу імператор Микола II, намагаючись обмежити його споживання. Преса повідомляла, що народ нібито «переконався, він сам вимагає цього. Уже на Батьківщині лунають такі голоси»⁹⁸. Проте окупаційна влада час від часу надавала дозволи на відновлення роботи винокурень, зважаючи на «суспільний запит» щодо вживання алкоголю як частинами російської регулярної армії, так і цивільними особами. 22 листопада 1914 р. очілник Тернопільської губернії повідомляв начальникам повітів про те, що у зв'язку із заборонаю на продаж пива дозвіл на функціонування винокурних

⁸⁸ Там само. – Арк.7.

⁸⁹ Там само. – Арк.64.

⁹⁰ Там само. – Арк.134.

⁹¹ Там само. – Арк.135.

⁹² Там само. – Спр.1. – Арк.252.

⁹³ Там само. – Арк.54–54 а.

⁹⁴ Там само. – Арк.55, 90, 96.

⁹⁵ Там само. – Арк.57.

⁹⁶ Там само. – Арк.85–86.

⁹⁷ Там само. – Арк.65–66.

⁹⁸ Трезвость // Армейский вестник, издаваемый при штабе главнокомандующего Юго-Западного фронта. – 1914. – 14 августа. – №3. – С.2.

підприємств можливі лише на деяких заводах⁹⁹. Попри розпорядження військового генерал-губернатора Галичини, губернські й повітові органи влади, гмінні управи не завжди подавали інформацію щодо кількості винокурень, конфіскованих або секвестрованих, в якому стані вони перебувають, скільки мають запасів спирту тощо¹⁰⁰.

Утворення російських структур губернського типу на зайнятих під час Першої світової війни теренах впливало з традиційної імперської схеми адміністративно-політичного устрою. Вищим адміністративно-поліційним органом Тернопільської губернії було управління на чолі з губернатором, складовою частиною якого стала канцелярія. Своєю чергою воно підпорядковувалося міністерству внутрішніх справ, а на місцевому рівні – військовому генерал-губернаторові. Через канцелярію губернатор здійснював керівництво й контроль за повітовими начальниками. Нижчими адміністративними органами в його підпорядкуванні були гмінні управи. Шляхом створення Тернопільської губернії реалізовувалася імперська політика щодо ліквідації місцевих органів самоуправління, нав'язувалися загальноросійські стандарти і стереотипи, руйнувалися самобутні суспільно-політичні, соціально-економічні риси розвитку краю. Утім найважливішим завданням, яке намагалися втілити військові й цивільні чиновники, було формування на «новоприєднаних» територіях загальноімперських органів влади, адаптація цих теренів до самодержавного ладу. Однак російська влада так і не змогла повністю нав'язати стандарти і стереотипи, характерні для решти областей імперії. Суть окупаційної політики зводилася до формування прошарку лояльних громадян, натомість до інших застосовувалися заходи впливу (конфіскація рухомого й нерухомого майна, виселення колишніх власників, накладення штрафів за невиконання розпоряджень органів влади). Обмеженням не підлягали прихильники російської влади, москвофіли, яким навіть надавалася допомога задля полегшення життя в умовах війни. З огляду на незначну кількість повітової поліції нова влада не могла забезпечити охорону й захист маєтків, грабування яких російськими солдатами, мародерство підривали її авторитет. Російська армія відчувала серйозні проблеми із забезпеченням медикаментами, перев'язувальними засобами, сухарями, галетами, що призводило до несанкціонованих обшуків на приватних складах, реквізицій. Особливо важливими були запаси хліба. Окупаційна влада заборонила виробництво й реалізацію алкоголю. Проте губернська канцелярія час від часу видавала дозволи на відновлення роботи винокурних підприємств, надто зважаючи на «суспільний запит» щодо вживання алкоголю як частинами російської армії, так і населенням. Таким чином, окупаційна політика російської влади на Тернопільщині впродовж окресленого періоду мала загарбницький характер.

REFERENCES

1. Avramenko, N. (2007). *Spomyny zaporozhtsia*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bakhturina, A.Yu. (2000). *Politika Rossijskoj imperii v Vostochnoj Galitsii v gody Pervoj mirovoj vojny*. Moskva. [in Russian].
3. Bakhturina, Yu.V. (2004). *Okrainy rossijskoj imperii: gosudarstvennoe upravlenie i natsionalnaia politika v gody Pervoj mirovoj vojny (1914–1917 gg.)*. Moskva. [in Russian].
4. Dzhumyha, Ye.Yu. (2015). *Vplyv Pershoi svitovoi viiny na povsiakdenne zhyttia naselennia Odesy (1914 – liutyi 1917 rr.)*. Extended abstract of Candidate's thesis. Odesa. [in Ukrainian].
5. Haiseniuk, V.V. (2015). *Moskvofilstvo v Halychyni ta na Bukovyni v roky Pershoi svitovoi viiny*. Chernivtsi. [in Ukrainian].

⁹⁹ Держархів Тернопільської обл. – Ф.322. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.187.

¹⁰⁰ Там само. – Арк.205, 231, 316.

6. Holowchenko, V.I., Soldatenko, V.F. (2009). *Ukrainske pytannia v roky Pershoi svitovoi viiny*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Hrytsai, L., Piddubnyi, I. (2014). Orhanizatsiia rosiiskoho tsyvilnoho upravlinnia na Bukovyni u 1914–1915 rr. *Persha svitova vyna v doliaakh narodiv Yevropy ta svitu*, 59–71. Nizhyn. [in Ukrainian].
8. Okarynskyi, V. (2017). *Ternopil: liudy, istoriia (vid davnyny do 1991 r.)*. Ternopil'. [in Ukrainian].
9. Orlyk, S. (2016). Vnutrishni pozyky Rosiiskoi imperii periodu Pershoi svitovoi viiny. *NZZU*, 38, 81–96. Pereiaslav-Khmelnyskyi. [in Ukrainian].
10. Orlyk, S.V. (2018). *Finansova polityka rosiiskoho okupatsiinoho rezhyumu v Halychyni ta Bukovyni v roky Pershoi svitovoi viiny (1914–1917 rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Reient, O.P., Yanyshyn, B.M. (2004). Ukraina v period Pershoi svitovoi viiny: istoriohrafichniy analiz. *Ukrainskyi istorychnyi zbur-nal*, 4, 3–33. [in Ukrainian].
12. Reient, O.P., Yanyshyn, B.M. (2014). Velyka viina 1914–1918 rr. u suchasni ukrainskii istoriohrafii. *Ukrainskyi istorychnyi zbur-nal*, 3, 4–21. [in Ukrainian].
13. Reient, O. (2007). Ukraina v pershii svitovii viini: suchasni naukovo-metodolohichni aksenty. *Naukovyi zbirnyk na posbanu dok-tora istorychnykh nauk, profesora Valerii Stepanovycha Stepankova*, 2–17. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Zhvanko, L.M. (2009). *Biznesstvo Pershoi svitovoi viiny v Ukraini: Dokumenty i materialy (1914–1918 rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].

Ivan ZULIAK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
 Professor at Department of History of Ukraine, Archaeology
 and Special Branches of Historical Sciences,
 Ternopil V.Hnatiuk National Pedagogical University
 (Ternopil, Ukraine), ivanzuljak@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>

Serhii SEHEDA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
 Chief of the Research Center for Military History,
 National Defence University of Ukraine named after I.Cherniakhovskyi
 (Kyiv, Ukraine), voyen_ist@ukr.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7763-1324>

Occupation Policy of the Russian Authorities in Governor-General of Halychyna in 1914 (On the Example of Ternopil Province)

Abstract. The aim of the study is to analyze the occupation policy of the Russian government in the Governor-General of Halychyna on the example of Ternopil Province during August – December 1914. One of the **leading methods** used by the authors was the method of local history, focused on the study of a territory from the standpoint of formation and formation of the policy of the occupation administration, adaptation and imposition on the “newly acceded” territories of the administrative-territorial structure of the Russian Empire. **Scientific novelty.** The process of formation and formation of the occupation policy of the Russian government in the Ternopil Province in the outlined period is revealed. **Conclusions.** The violent adaptation of local areas to the Russian administrative-territorial system has been studied; highlights the difficult situation of the population of Ternopil Province in the conditions of the Russian occupation authorities, given the imperial autocratic policy, the capture of Halychyna and Bukovyna; it was found that one of the important functions of administrative bodies was to fill the budget with funds by imposing fines for non-compliance with orders, confiscation of movable and immovable property, eviction, etc.; it is proved that the occupation policy of the Russian government in Ternopil Province during 1914 led to the implementation of imperial autocratic policy in the elimination of self-government, imposition of general imperial stereotypes, the destruction of original socio-political, socio-economic and cultural-educational development of the region.

Keywords: World War I, Governor-General of Halychyna, Ternopil Province, Russian occupation, administrative authorities.